

Петінова О.Б. ПРОБЛЕМА ЦІННОСТІ В ФІЛОСОФІЇ

Система цінностей і відношень до них визначає суспільний розвиток на основі активізації фактору людини. Виступаючи в якості інструмента соціального регулювання, вони являються тією проміжною ланкою, яка пов'язує поведінку людини з її важливими соціальними інструментами, ідеалами, інтересами і вимогами. Цінності виконують складні і різнобічні регулятивні функції по відношенню до суспільства і особистості. Ця проблема виступає найважливішою частиною програми регулювання і управління в суспільстві на етапі його оновлення. Проблема цінностей – це одвічна проблема, котра існує відтоді, відколи з'явилась людина, і сьогодні до неї звертаються багато дослідників (так, можна назвати такі імена як Є.М. Причепій, Т.В. Бутківська, С.Ш. Аваліані, Є.Р. Борінштейн, А.А. Кавалерова та ряд інших, кожен з дослідників звертається до різних аспектів цієї проблематики). Однак, аналіз літератури показав, що не досить повно розкрито історію розвитку уявлень про цінності від початку їх виникнення і на сьогоднішній момент, зустрічається лише аналіз якогось певного періоду чи епохи, зокрема, майже не приділяється увага аксіологічним поглядам українських філософів. Саме тому в даній статті ми б хотіли звернутися до розгляду і аналізу основних досліджень і поглядів на розуміння цінностей у різні періоди і в різних філософських концепціях, зокрема, сучасних, а також приділити увагу поглядам деяких українських філософів, представивши таким чином своєрідний екскурс в історію розвитку аксіології.

Аксіологія (теорія цінностей) – філософське вчення про природу цінностей, їх місце в реальності та структурі ціннісного світу, зв'язки цінностей між собою, з соціальними і культурними факторами, структурою особистості. В філософії вчення про цінності зайняло самостійне місце і виділилось в окремий філософський розділ у другій половині XIX століття, а в науковий обіг зарубіжної філософії було введено на початку XX сторіччя французьким філософом П. Лапі та німецьким філософом Н. Гартманом, однак коріння своє аксіологічна проблематика “пускає” ще у сиву давнину, витoki теорії цінностей сягають філософських концепцій досократівського періоду. Так, ще один з представників філософської думки Стародавнього Китаю Мо-Цзи визначав найвищою цінністю справедливість, адже саме вона приносить людям користь [1, с. 204].

Проблема цінностей, в широкому значенні, завжди виникає в епохи обезцінювання культурної традиції та дискредитації ідеологічних засад суспільства. Так, криза Афінської демократії застала Сократа вперше поставити запитання: “Що є благо?”, – це і є основне питання загальної теорії цінностей. В Античній і середньовічній філософії ціннісні (етико-естетичні й релігійні) характеристики були включені в саме поняття реальності істинного

буття. Традиція ідеалістичного раціоналізму йде від Платона до Гегеля й відрізняється невіддільністю онтології й аксіології, буття і цінностей. Аксіологія як самостійна область філософського дослідження виникає тоді, коли поняття “буття” розщеплюється на два елементи: реальність і цінність як об'єкт бажань і прагнень людини.

Аксіологічний аспект пізнання навколишнього світу властивий філософським поглядам Платона, який вважав, що світ речей і світ ідей не тотожні: так як ідеї є ідеалами, то в порівнянні з речами вони є більш “цінними”. Платон зробив і одну з перших класифікацій цінності (блага) як категорії, розподіливши її на “добре”, “прекрасне”, “істинне”. Арістотель здійснив свою класифікацію, оперуючи такими поняттями, як “поцінюване” та “цінне”. Він вважав, що блага бувають різними, – “цініми” (добродієність, душа, розум), “хвалими” (добродієності, дії яких викликають похвалу), “можливі” (сила, краса, багатство, влада) [2, с. 8-9]. Отже, вже з тих часів почало вживатися поняття “цінність”, а аксіологічні положення античної філософії стали фундаментом для подальшого розвитку ціннісного підходу людини до оточуючого світу.

Пошуки відповідей на запитання, що ж таке “добро”, “істина”, “краса”, “благо” особливо стали актуальними в період епохи Відродження та Нового часу. Так, англійський філософ, представник емпірицистського напрямку у філософії, який розвивав ідеї софістів, Д. Юм, вважав, що цінності і норми – це відображення почуттів, які не можуть бути ні хибними, ні істинними, а тому цінності не можуть бути такими. Норми і цінності базуються на почуттях, які у кожного свої, а тому і цінності носять суб'єктивний характер [3, с.387].

Аксіологічні погляди висловлювали і представники консервативного напрямку в філософії. Так, поняття “ціннісний консерватизм” пов'язаний з ім'ям Едмунда Берка. Він та його прибічники вважали, що лише їхні погляди адекватно визначають сутність цінності: абсолютна цінність – це “розумне”, “нормативне” життя. Заслугою “ціннісного консерватизму” вважають обґрунтування цінності культури [2, с. 11].

У філософії Просвітництва проблеми цінностей привертала увагу представників утилітаристського напрямку, які намагались обґрунтувати здатність індивіду здійснювати раціональний вибір засобів досягнення позитивних результатів своєї діяльності. К.А. Гельвецій, І. Бентам, Д.С. Миль та інші намагались визначити об'єктивні принципи для обґрунтування правильності чи хибності дій, які спрямовані на вибір засобів при досягненні певної мети; однак, на думку філософів, при цьому слід попередити можливі варіанти “болю і страждань” для того, щоб досягти “задоволення”

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТІ В ФІЛОСОФІЇ

лення”, а значить, прийти до “ціннісного консенсусу” неможливо, і причина в тому, що цінності не піддаються виміру [2, с. 11].

Зміна суспільно-економічних відносин, пошуки можливостей раціональної організації буття, підвищення інтересу до практики посилили увагу мислителів кінця XVIII та XIX ст. до аксіологічної проблематики. Цей період характеризується багатоманітністю течій та поглядів.

Яскравим представником німецької класичної філософії є І. Кант, заслугою якого перед аксіологією як наукою є намагання філософа зрозуміти ціннісну свідомість людини як явище, що має особливий статус. Він вважав, що ціннісно (морально) орієнтовані спонукання присутні у всіх моментах процесу пізнання, свідомість при цьому завжди спрямовується на критерії добра, досконалості та цінності [4, с. 192].

Іншої думки був видатний філософ Гегель, який розглядав сутність цінності через її зв'язок з потребами: кожна річ, за допомогою якої людина задовольняє потреби, має свою цінність, і якщо ми звертаємо увагу на значимість і цінність якоїсь речі, то сама ця річ виступає лише знаком, і має значення не сама по собі, а як те, чого вона варта, тобто, яку цінність становить у конкретній ситуації. У гегелівській концепції цінності розвивається ідея “абсолютної цінності культури”, що являє собою іманентний момент абсолютного і характеризується нескінченною цінністю [2, с. 13].

Своєрідну позицію в аксіологічних поглядах займав Ф. Ніцше, головне місце у вченні якого відводиться проблемі “переоцінки цінностей”. Філософ виступає проти цінностей християнської моралі, яка, на його думку, заперечує природі самого життя, адже останнє – це воля до влади, і ця воля і виступає найвищою цінністю. Розробляючи ідею “надлюдини”, Ніцше вважав, що така людина зруйнує стару систему цінностей, створивши нову, і головним принципом життя стане положення “не щади свого ближнього і підштовхни падаючого”. [2, с. 14] На наш погляд, навряд чи слід прагнути до виховання такого ідеалу людини, адже сьогодні і так з усіх боків людей оточує зло, ненависть, насильство, грубість та смерть, і все тяжче стає боротьба з “ними”, а це може привести до винищення життя на Землі. І не випадково, що концепцію Ніцше критикували представники різних філософських напрямків.

Свої погляди щодо “ціннісної свободи”, зокрема ціннісної свободи наукового пізнання, висловлював М. Вебер [5]. Він вважав, що ми в науці шукаємо істину, і що знання, визнані нормативними точками зору, базуються на цінностях, ціннісні поняття є “квазітрансцендентальними” передумовами наук про культуру та суспільство. Поняття “цінність” вчений порівнював з поняттям “парадигма”, вважаючи, що наукові дослідження конституюються за допомогою ціннісних понять, при цьому сама наука повинна виступати незалежною цінністю [2, с. 15]. М. Вебер у своїй “розуміючій соціології” сприйняв у неокантіанців уявлення про цінності як про норму, способом буття якої виступає значимість для

суб'єкта, і застосував його до інтерпретації соціальної дії і соціального знання. В подальшому, у Знанецького, і особливо в школі структурно-функціонального аналізу (Парсонс та інші) розуміння цінності набуло узагальнено методологічного змісту як засіб виявлення соціальних зв'язків та функціонування соціальних інститутів: соціальна система будь-якого масштабу передбачає існування загальних цінностей, які розділяють всі; при цьому не враховуються суспільні протиріччя і перебільшуються роль ціннісних механізмів в регуляції діяльності особистості [6, с. 763–764].

В подальшому аксіологічна проблематика закріпилась завдяки теологічному ідеалізму Т.Р. Лотце і неокантіанству Фрейбургської (баденської) школи. Лотце і неокантіанці надовго пов'язали цінності з ідеалістичним світоглядом.

Аналізуючи неокантіанську концепцію цінностей, можна виділити ряд її основних положень: цінностями виступає особливий клас об'єктів, які реально не існують (а тому і мають зміст), однак всі їх визнають як абсолютні принципи. Цінності знаходяться у світі, котрий вище реального буття, вони складають предмет філософії, і завдяки цьому філософія стає світоглядом. Так, неокантіанське розуміння цінностей найбільш повно і яскраво відображене в доробку видатних представників Фрейбургської школи – В. Віндельбанда (1848–1915 рр.) та Г. Ріккерт (1863–1936 рр.). Виходячи з теорії Канта, вони пов'язували предмет філософії та зміст поняття “цінність”, що аргументувалось наступним чином: предмет філософії не може бути тотожним предметам природничих наук, її завдання – бути вище реальності, яку можна сприйняти емпірично; вивчити норми, принципи, ідеали і виразити їх в системі цінностей, без якої немислиме людське існування. Віндельбанд обґрунтовує положення “трансцендентного існування загальних цінностей”, які мають абсолютне значення. Такими цінностями, не дивлячись на їх емпіричну й психологічну обумовленість, він вважав три форми оцінок: логічні, естетичні та етичні, пояснюючи це тим, що саме логіка, етика і естетика являються трьома власне філософськими дисциплінами. Поняття “цінність” Віндельбанд часто замінює категоріями “норма”, “абсолютна оцінка”, “всезагальний закон”, наділяючи їх єдиним змістом: існувати поза буттям, як вічна вимога чи загальна значимість, що знаходиться над особистістю та природньо-необхідними процесами [7, с. 133–136]. Неокантіанську концепцію продовжив Г. Ріккерт, цінності стали центральним поняттям його теорії. Цінність він розглядав як дещо трансцендентне по відношенню до буття, те, що не може бути зрозумілим в межах реальності. Він вважав, що цінності не відносяться ні до області об'єктів, ні до області суб'єктів, – а утворюють самостійне царство, що знаходиться “по ту сторону об'єктів та суб'єктів” [8, с. 45].

В історії філософії можна прослідкувати два підходи до проблематики цінностей: натуралістичний та антинатуралістичний. З позицій першого,

цінністю являється все те, що сприяє ефективному функціонуванню “природи людини”, – біопсихічним здібностям індивіда, задоволенню його інтересів, розвитку задатків. За антинатуралізмом, – цінності являють собою ідеальні сутності, сфера котрих знаходиться поза досвідом і не залежить від інтересів людини. Антинатуралістична тенденція набула поширення на початку ХХ століття під впливом критики натуралізму англійським філософом Д.Е. Муром, котрий вважав, що факти і цінності мають різний онтологічний статус, і цінності взагалі несумісні з наукою, котра повинна обмежуватись описом явищ [7, с. 154]. Натуралістична теорія цінностей розвинута в роботах американських філософів Р.Б. Перрі, С. Пеппера, Г. Беккера, Т. Парсонса, Р. Лінтона, К. Клакхона. Так, наприклад, Р.Б. Перрі (1876–1952 рр.) виникнення аксіології як науки про цінності пов’язував з крахом старої аристократичної школи цінностей, яка ґрунтувалася на звичках та авторитеті. Аксіологію він розглядає як область знань, в якій поєднується релігія, етика і політика, естетика та економіка, юриспруденція і філософія. Свій підхід до цінностей Перрі визначив як “біоцентричний” чи “психоцентричний”; єдиним джерелом цінності бачив інтерес, адже речі для кожного цінні тому, що ми їх бажаємо. В залежності від характеру інтересу Перрі розподіляє цінності на істинні та хибні, розвинуті й нерозвинуті, складні й прості, позитивні і негативні, скриті й активні. Якщо інтерес зводиться до особистісного переживання, то йому відповідає екзистенціальна цінність, якщо до ідеальної мети – то цінність також вважається ідеальною. Ще він цінності розподіляв на повторні (статеві потреби, потреби в їжі, тощо) і прогресивні, котрі змінюються і розвиваються по степені їх задоволенні (наприклад, слава); цінності розрізняються між собою і за інтенсивністю, силою, тривалістю, числом. Основними принципами градації цінностей виділяв правильність (correctness), інтенсивність (intensity), включасмість (inclusiveness) [9]. Мейнонг А. спробував вивести “загальну теорію цінностей” і прагнув довести, що поряд з “особистими” існують “не особисті” цінності, які мають загальний характер: цінність Краси, Добра та Істини [2, с. 18].

В період зближення неопозитивізму з прагматизмом (перед II Світовою війною) Дьюї виступив в “Енциклопедии унифицированной науки”, яку видавали Р. Карнап та О. Нейрат, з роботою по теорії цінностей, в якій відмічав, що цінність народжується в ситуації, і не може існувати як властивість предметів і явищ незалежно від тієї діяльності людей, в яку включені ці предмети; сфера цінностей не повинна виключатися з області наукового розгляду, і піддається вивченню емпіричним методом [10].

Основоположником феноменологічного напрямку в аксіології вважають Макса Шелера, який тісно пов’язує людину, її положення в космосі з проблемою цінностей, котрій і присвячується його праця “Формализм в этике и материальная этика ценностей” [11]. Шелер розрізняє цінності та їх носіїв. Під цінностями він розуміє об’єктивні якісні

феномени, котрі не залежать від свідомості суб’єкта і від предметів, в котрих проявляються. Цінності мають своїх носіїв, і саме в них і стають реальними, носіями являються особистості, речі і т.п. однак буття цінностей не залежить від буття їх носіїв, вони не є їх властивостями. Центральним ядром “царства цінностей” вважав особистість [7, с. 186–191].

Феноменологічний напрям в аксіології продовжив Н. Гартман, який систематизував і розвив погляди Макса Шелера; завданням розвитку аксіології ХХ сторіччя філософ бачив створення синтезу вчення Арістотеля і вчення Шелера. В монографіях “Етика” і “Естетика”, а також в працях, присвячених викладенню загальних філософських поглядів, Гартман розвиває об’єктивне ідеалістичне вчення про природу цінностей: “По своему способу бытия ценности являются платоновскими идеями... На языке современных понятий: ценности – это сущности” [12, с. 109]. Гартман вважав, що на питання, звідки беруться цінності, дати відповідь неможливо: цінності – це такий же ні з чого не виводимий факт, як і походження Всесвіту [7, с. 196–197].

Екзистенціалізм, як напрям в філософії, приніс з собою проблему “переоцінки цінностей”, виступивши з претензією “духовної революції”. Так, К’еркегор виходить з того, що істина, яка не стала переконанням, – лише пустий звук. Ототожнюючи віру з істиною і зробивши її найвищою цінністю, філософ будує у відповідності з цим положенням систему цінностей: нижча ступінь існування людини характеризується, переважно, естетичними цінностями, котрі розглядаються в широкому значенні як все, що приносить людині насолоду безвідносно до того, яка вона – фізична чи духовна; перехідним етапом від естетичного способу життя до етичного є Іронія, в якій заключається усвідомлення ілюзорності насолоди як принципу життя, в духовній насолоді – передчуття цінностей більш високого порядку. К’еркегор об’єднує етичні цінності, возвеличуючи релігійний спосіб життя, якщо етичне – це боротьба (а будь-яка внутрішня боротьба передбачає сумніви) і перемога, то вища цінність – релігійний спосіб життя в покорі, який передбачає відказ від етичних цінностей і звернення до зверхлюдських цінностей [13].

Хайдеггер, Сартр, М. Мерло-Понті, А. Камю сходяться між собою у визнанні суб’єктивності цінностей. Сартр відмічав: “Моя свобода – единственное основание ценностей, и ничто, абсолютно ничто не может оправдать меня в принятии той или другой определенной ценности, той или другой определенной шкалы ценностей, как бытие, посредством которого существуют ценности... Моя свобода вызывает у меня тревогу именно потому, что она лежит в основе ценностей, а сама лишена основания...” [14:79]. А. Камю проголошував кінцевою метою своєї філософії гуманізм: “Я знаю, что кое-что все-таки имеет смысл, и это – человек, потому что он – единственное существо, которое требует смысла...” [15, с. 78]. Християнські екзистенціалісти Марсель і Ясперс в розумінні природи цінностей коливаються між двома край

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТІ В ФІЛОСОФІЇ

ношами: визнанням трансцендентності цінностей в лоні Божому (у дусі філософії Ф.Аквінського) і “гуманістичною” тенденцією, за якою єдиним творцем цінностей є людина. Таким чином філософи намагаються узгодити свободу людини із всемогутністю Бога [7, с. 233].

Для культурно-історичного релятивізму, у джерел якого стояв Дільтей, характерна ідея аксіологічного плюралізму, тобто багатоманітності рівноправних ціннісних систем, що розпізнаються за допомогою історичного методу. По суті, це означало критику самої програми загальної теорії цінностей як абстрагування від культурно-історичного контексту і увічнення однієї системи цінностей. При цьому для багатьох наступників Дільтея був характерним інтуїтивний підхід до тлумачення ціннісного змісту культури (Шпенглер, Тойнбі, Сорокін та інші) [6, с. 764].

Проблема цінності займала значне місце і в системі правосоціалістичної ідеології. Аксіологія представляла собою частину філософії “етичного соціалізму”. Людина як мета і вища цінність історії, свобода, справедливість, гідність особистості були в центрі уваги. Найяскравішими представниками цього напрямку були австрійський теоретик соціал-демократії О. Поллак [16], германець В. Ейхлер [17], В.фон Кнорінген [18].

В Росії кінець XIX – початок XX століття характеризується гострою боротьбою навколо проблеми цінностей і оцінки, цими питаннями, зокрема, займалися К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін. Історичний матеріалізм розглядав цінності у їх соціально-економічній та класовій обумовленості. Аналіз цінностей широко використовувався марксистами при вивченні історії культури, науки, суспільної свідомості та особистості. Деякі автори вважали, що положення марксизму-ленізму (як офіційна ідеологія того часу) заперечують духовні цінності (наприклад, Д. Клайн висловив таку думку в статті “Этическая теория в раннем русском марксизме”), інші вважали, що ці цінності не заперечуються, однак зображуються як дещо особливе, відчужене людині, як локальні явища, пов’язані із “східним характером” мислення. Протиставлення “східної” та “західної” систем цінностей стало основою для політичних поглядів. Ш.Клаф в роботі “Основные ценности западной цивилизации” [19], цінності розподіляв на економічні й матеріальні, соціальні, політичні, епістеміологічні та етичні. Свободу й повагу до особистості розглядав як специфічно західні цінності, а щодо Росії, вважав Клаф, комунізмом заперечуються всі цінності особистості, які розчиняються в соціально-економічній системі. Втіленням “західної” системи цінностей бачив устав НАТО [7, с. 245]. Поширення набула антиісторична концепція Бохенського [20], вихідним положенням якої виступала “русская душа”, яку філософ наділяв певними особливими якостями, основна з яких – релігійно-моральні цінності, що існують автономно і не змінюються на протязі історії, цінності замкнені в душі і не можуть реалізуватися в Росії, адже там володарює держава, яка стоїть над церквою, класами,

суспільством, безвідносно до історичних періодів. Аксіологія виступала однією з найбільш гострих проблем ідеологічної боротьби, пов’язаної з соціально-політичним розвитком; російський ідеалізм характеризувався складністю і містив багато протиріч, однак увага до проблеми цінностей була загальною тенденцією, характерною для багатьох її представників – С. Булгакова, С. Франка, Струве, Д. Малєєва, А. Луначарського, В. Воровського [7].

В радянській філософії аксіологію критикували як буржуазну науку, ідеалістичну за своїм змістом (Каган М.М., Майзель І.А., Дробницький О.Г., Соловйов Е.Ю., Бакурадзе О.М. та інші). На основі аналізу концепцій того часу можна визначити декілька напрямів дослідження проблематики цінностей, представники яких зверталися до аналізу специфіки ціннісної свідомості, виявляли діалектичні взаємозв’язки когнітивного та ціннісного в пізнавальному процесі, зверталися до розгляду сутності, природи та специфічних особливостей естетичних, соціальних, моральних та інших цінностей, з’ясували їх взаємовплив та взаємодію. Вчені зверталися до цінності як до соціально-філософської категорії, до особливостей її прояву та функціонування, підходячи до цього питання з різних позицій та висловлюючи різні думки, часто протилежні, що і приводило до гострих дискусій та суперечок. Так, особливо привернула до себе увагу аксіологічна проблема в 60-70 роки. Під цінностями почали розуміти не лише усталені норми, моральні та естетичні ідеали, а і будь-які феномени свідомості, що мають значимість для особистості та суспільства взагалі. Набуває поширення потребнісний підхід (В.А. Блюмкін [26], С.Ш. Аваліані [27]). П.В. Копнін, О.А. Ручка, Л.М. Косарева розглядали взаємозв’язок між пізнавальним і ціннісним компонентами свідомості. Цінність в аксіологічному аспекті проблем етики досліджувалася В.О. Василенком, Б.Г. Юдіним, М.Х. Тітмою, в області естетики – В. Кудіним, М.Г. Гордієнком, Л.Н. Столовичем, В.П. Тугариновим та іншими [2]. Проблема цінностей залишається актуальною і зараз. До аксіологічної проблематики, наприклад, звертаються О.В. Панін, А.І. Кавалеров, А.А. Кавалеров, П.В. Алексєєв, В.П. Андрущенко та інші.

І, звичайно, при розгляді історичного аспекту аксіологічної проблематики для більш адекватного аналізу слід звернутися до розвитку філософської думки в Україні, адже в ній до проблеми цінностей зверталися неодноразово. Так, погляди щодо вищої цінності людини (після Бога) містяться ще в філософських джерелах періоду Київської Русі, коли найвищою цінністю людини вважалися її моральні якості, і навіть вчинки оцінювалися не за результатами, а за тими моральними мотивами, що спонукали до дій. У працях І. Вишенського, Кононовича-Горбацького, М. Лопатинського, М. Козачинського, Ф. Прокоповича, С. Яворського, М. Коцюбинського, М. Драгоманова та багатьох інших дана проблема займала один з провідних мотивів [2, с. 129]. До людини як цінності і на сучасному етапі звертаються багато дослідників, так,

наприклад, А.А. Кавалеров [28].

У творчому доробку І. Котляревського (1769–1838 рр.) найважливішим аксіологічним принципом постає правда, яка поєднується з народністю, що найбільш яскраво виражено в поемі “Енеїда” [29]. Своєрідною ціннісною категорією виступає і сміх, як сфера існування людської свободи. Провідною рисою аксіологічного світобачення І.Котляревського, на наш погляд, можна також визначити утвердження позастанової цінності людської особистості, адже для філософа людська гідність – найвища морально-естетична цінність. Цю ідею у своїх поглядах, перенесених у творчу спадщину, подовжив Є. Гребінка (1812–1848 рр.) [30].

В аксіологічних переконаннях П. Гулака-Артемовського (1790–1865 рр.) значне місце відводиться так званій “доброті”, яка осмислюється з гуманістично-просвітительським уявленням про добро та зло і “природну” рівність людини. П. Куліш [31] однією із цінностей визначав душу людини, адже, на його думку, саме “в цьому глибокому колодязі” прихована сутність самої людини, її поетичний дар, і це те місце, де відбувається спілкування з Богом.

Глибока філософська ідея цінності людини і природи та їх органічної єдності проходить у творах видатної української письменниці Л. Українки (1871–1913 рр.). Говорячи про діалектичну єдність людини і природи, поетеса наголошує на тому, що ці взаємини складні й суперечливі, несуть з собою не лише позитивне, але й негативне; природа розкриває людині свою красу, віддає багатства, а за це часто отримує зраду, однак все одно людина залишається її часткою. Ідея вічності, постійного оновлення природи а, значить, і людини, лунає в фіналі “Лісової пісні”:

“...Легкий, пухкий попільець ляже, вернувшись, в рідну землю, – вкупі з водою там зростить вербицю, – стане початком тоді мій кінець...” [32, с. 262]. Як одну з найважливіших цінностей розглядав природу і Я.П. Козельський (1728–1794 рр.), вважаючи її за матір всіх речей.

Серед київських інтелектуалів, які об’єдналися в Кирило-Мифодіївському товаристві, особливе місце відводилось Т.Г. Шевченку (1814–1861 рр.). В поетичному доробку Кобзаря виявляється принципова маргінальність соціального становища поета, який вже й не селянин, але й не дворянин, він не може повернутись до того, що було, однак не заперечує і не забуває його. Для Шевченка Україна – це екзистенційний стан буття, і найвища цінність, – його особиста доля і доля народу, які стають піддзеркаленням один одного. Ряд цінностей можна продовжити, – письменник звертається до життя і смерті, віри та надії, волі, любові і сумління тощо. На аксіологічному ґрунті виростають такі категорії як світ українського села і світ козаччини, при чому якщо козацтво уособлює минуле України, то світ села – позачасовий:

“...Село! І серце одпочине.

Село на нашій Україні –

Неначе писанка село,

Зеленим гаєм поросло.

Цвітуть сади; біліють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво. А кругом
Широколістії тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом...” [33, с. 305].

Аксіологічне спрямування поглядів видатного письменника, Каменяра, громадського діяча І.Я.Франка (1856–1916 рр.) [34] можна визначити рядом найбільш значимих для філософа аксіологічних проблем: “герой, особистість, народ та нація”. Однією з найвищих цінностей визнає віру. Повідними ідеями, що відображають ціннісне світосприйняття І. Нечуя-Левицького [35] виступає воля і правда. П. Грабовський [36] же проніс через життя віру в загальнолюдські цінності, і, насамперед, в красу. Однак, цікавим, на наш погляд, є мотив, котрий так відкрито не простежувався ні в одного з представників української філософської думки, – П. Грабовський вважав, що єдиним гідним особистості смыслом її життя, а значить і цінністю, яка займає в ціннісній ієрархії одне з найвагоміших місць, є жертва.

Звертаються до ціннісної проблематики і представники української діаспори XIX – XX століття. Так, наприклад, В. Зеньковський вбачав вищою цінністю Абсолют, який є причиною всього такою мірою, як і свобода вибору людини, що виходить з нього. Г. Флоровський найвищою цінністю розглядав святобатьківські традиції Київської Русі. Л. Шестов, один з фундаторів філософської течії екзистенціалізму, звертався до цінності істини як універсального атрибуту знання, і вважав, що це і є та брехня, яка загорює шлях до істини живого субстанційного одкровення – вільного, особистого, єдино сутнього мислення. Він не сприймав цінності моралі через її всезагальність, тому що, на його думку, моральні люди мстиві і свою моральність вони використовують як витончене знаряддя помсти. О. Кульчицький розглядав життя людини як постійне оцінювання, невідділиме від пізнання вартостей (цінностей), і вважав, що філософія має їх дослідити, сферою такого знання виділяв аксіологію, і предмет її вивчення – вартості, як те, що надається людині для задоволення її потреб [37].

Ми не ставили перед собою мету проаналізувати ціннісні уявлення всіх представників української філософської думки, але, навіть ті погляди, які розглянули вище, свідчать про її оригінальність та своєрідність. Звичайно, українська філософія тісно пов’язана із світовою філософією, однак має і свої специфічні особливості, що зумовлено, насамперед, історичними факторами; і, можливо, не всі філософи прямо зверталися до аксіологічної проблематики, однак, на наш погляд, безпосередньо чи опосередковано проблема цінності проходить лейтмотивом у творчій спадщині кожного, а особливо – це такі цінності як свобода, віра, правда, любов та надія.

З нашої точки зору, цінність в найбільш загальному плані можна визначити як щось значиме взагалі, чи в позитивному, чи в негативному аспекті. Цінності носять суб’єктивно-об’єктивний ха

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТІ В ФІЛОСОФІЇ

рактер, однак виступають як єдність об'єктивного і суб'єктивного, духовного і матеріального, індивідуально-особистісного та загальнолюдського, соціального і природного.

Проблема цінностей є однією з найбільш фундаментальних у соціальній філософії, а особливо сьогодні, у період складних трансформаційних процесів, економічних, політичних, культурних та інших змін, однак, незважаючи на плюралізм думок щодо цього питання, на наш погляд, вона залишається відкритою і ще довго буде в центрі філософських пошуків дослідників, що представляє перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мо-Цзы. Этические воззрения // Антология мировой философии: В 4-х т. – т.1. – Ч.1. – М.: Мысль, 1969. – С.204.
2. Кавалеров А.А. Цінність у соціокультурній трансформації. – Одеса: Астропринт, 2002. – 221 с.
3. Скирбекк Г., Гилье Н. История философии: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений: Пер. с англ. В.Н.Кузнецова / Под ред. С.Б.Крымского. – М.: ВЛАДОС, 2000. – С.387.
4. Соловьев Э.Ю. Морально-этическая проблематика в «Критике чистого разума» // «Критика чистого разума». И.Кант и современность. – Рига. – 1984. – С.192.
5. Вебер М. Избранные произведения. – М.: Мысль, 1990.
6. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – С.763–764.
7. Проблема ценности в философии. – Москва-Ленинград: Наука, 1966. – 260 с.
8. Г.Риккерт. Два пути познания., 1912. – С.45.
9. R.V.Petri. General theory of value, 1935.– P.9.
10. J.Dewey. Theory of valuation. International Encyclopedia of Unified Science, v.II, № 4, Chicago, 1939.
11. M.Scheler. Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik. Bern, 1954.
12. Nicolai Hartmann. Ethik. Zweite Auflage. Berlin – Leipzig, 1935. – S.109.
13. S.Kierkegaard. Concluding unscientific postscript. Princeton, 1944. – P.539.
14. J.-P.Sartre. L'etre et leneant . Paris, 1943. – P. 431.
15. A.Camus. Lettres a un ami allemand. Paris, 1945. - P. 78-79.
16. O.Pollak. Der neue Humanismus. Wien, 1962. – S.11.
17. W.Eichler. Hundert Jahre Sozialdemokratie. Bonn, 1962. – S. 80.
18. W.von Knoeringen. Utopie und Wirklichkeit. Krise des Kommunismus. – Die neue Gesellschaft, 1961. – №3. – S.167.
19. Shepard B.Clough. Basic values of western civilization. New York, 1960. - P.8.
20. I.Bochenski. Der Sowjetrussische dialectische Materialismus. Dritte Auflage, Bern, 1960. - S.26.
21. В.Виндельбанд. Философия в немецкой духовной жизни XIX столетия. – М., 1910. – С.142.
22. В.Виндельбанд. Прелюдии. – СПб., 1904. – С.113.
23. Г. Риккерт. О понятии философии. – Логос, 1910., кн.1. – С.33.
24. Г. Риккерт. Ценности жизни и культурные ценности. – Логос, 1912–1913, кн. I и II. – С.28.
25. S.C.Pepper. The sources of value. New York, 1958. – P. 183.
26. Знатькин В.А. Мир моральных ценностей. – М.: Знание, 1989.
27. Авалиани С.Ш. Природа знания и ценностей. – Тбилиси: Мецниереба, 1989.
28. Кавалеров А.А. Найвища цінність – людина // Перспективи. Одеса. – 2001. – №3(15). – С.28-32.
29. Котляревський І.П. Вибрані твори. – К.: Наукова думка, 1982. – 318 с.
30. Гребінка Є., П.Гулак-Артемівський. Поетичні твори. Повісті та оповідання. – К.: Наукова думка, 1984. – 605 с.
31. Дніпрова хвиля. – Київ: Освіта, 1993. – 668 с.
32. Леся Українка. Драматичні твори. – Київ: Веселка, 1982. – 355 с.
33. Шевченко Т.Г. Кобзар. – Сімферополь: Крим, 1969. – 622 с.
34. Франко І.Я. Твори в трьох томах. – К.: Наукова думка, 1985. - 637 с.
35. Нечуй-Левицький І. Вибрані твори. – К.: Наукова думка, 1985. – 637 с.
36. Грабовський П. Твори. – Київ: ЦК ЛКСМУ “Молодь”, 1978. – 246 с.
37. Огородник І.В., Русин М.Ю. Українська філософія в іменах. – К.: Либідь., 1997. – 327 с.

Сараев А.Д.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ГУМАНИТАРНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Система гуманитарного образования – один из главных ресурсов страны. Недостаток сил и средств заставляет сосредоточить усилия на тех направлениях, где можно относительно быстро добиться ощутимых результатов. В первую очередь, это – новые информационные технологии (НИТ) в образовании.

Практическое освоение студентами информационных технологий – одна из задач не только современного курса информатики, но и современных наук. От информационной грамотности – к информационной культуре – таково требование времени.

Информационные технологии предполагают